

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П.ДРАГОМАНОВА

МАТКОВСЬКА Марина Вікторівна

УДК 786.2:373.3.036

**МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СЛУХО-МОТОРНИХ УЯВЛЕНЬ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ МУЗИЧНОГО НАВЧАННЯ**

13.00.02 – теорія та методика навчання музики
і музичного виховання

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

КИЇВ – 2002

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Сумському державному педагогічному університеті імені А.С.Макаренка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Щолокова Ольга Пилипівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, завідувач кафедри гри на
музичних інструментах.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Афанасьєв Юрій Львович,
Інститут культури Київського національного
університету культури і мистецтв, директор;

кандидат педагогічних наук, доцент
Реброва Олена Євгеніївна,
Південноукраїнський державний педагогічний
університет імені К.Д. Ушинського, доцент
кафедри музично-інструментальної підготовки.

Провідна установа: Вінницький державний педагогічний
університет імені М. Коцюбинського,
кафедра історії та теорії музики, гри на
музичних інструментах, Міністерство
освіти і науки України, м. Вінниця.

Захист відбудеться “10” вересня 2002 р. о 16.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26. 053.08 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9. З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “25” червня 2002 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради **Т.М. Завадська**

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. В Законі України “Про освіту” та “Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті” зазначається, що головна мета шкільної системи освіти полягає у забезпеченні можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формуванні інтелектуального та культурного потенціалу нації. Мистецтво піднімає на більш високий рівень культуру людських почуттів, пробуджує художньо-естетичні здібності та творчу активність особистості, здійснює специфічний вплив на глибинні процеси внутрішнього світу людини. В умовах відродження національної школи зростає значення музичного навчання й виховання у становленні підростаючого покоління.

Цілеспрямований музичний розвиток здійснюється в різних ланках шкільної освіти, серед яких важливу роль відіграють дитячі музичні школи. Основним видом музичної діяльності в цих навчальних закладах є навчання гри на різних музичних інструментах і, зокрема, на одному з найбільш розповсюджених – фортепіано. Пошуки ефективних шляхів фортепіанного навчання учнів передбачають формування слухо-моторних уявлень як необхідної умови активізації їх виконавської діяльності.

Питання формування слухо-моторних уявлень учнів постійно знаходяться в центрі уваги музикантів-педагогів. На необхідність розвитку слухової уваги наголошували ще Ф.Бузони, І.Гофман, Ф.Ліст, К.Мартінсен, Л.Моцарт, А.Г.Рубінштейн та М.Г.Рубінштейн, Ф.Шопен, Р.Шуман, виробляючи прийоми технічної раціоналізації звукових уявлень і спрямовуючи увагу виконавців на вдумливе відношення до гри за інструментом.

Важливого значення для теорії слухового виховання і розвитку учнів-піаністів набули роботи німецьких музикантів-педагогів Ф. Лібенштейна, Б.Циглера, Ф. Шмідт-Маритц, та ін., в яких вони виділили питання попереднього, до його реального звучання на клавіатурі, внутрішньо-слухового усвідомлення учнями-піаністами нотного знаку, а також показали органічний взаємозв'язок музично-слухових уявлень з виконавською моторикою, тобто розкрили важливість слухо-моторних зв'язків.

Ці ідеї було розвинуто відомими педагогами-музикантами Г.Беклемішевим, Ф.Блюменфельдом, А.Гольденвейзером, К.Ігумновим, Г.Коганом, Г.Нейгаузом, Г.Прокоф'євим, В.Пухальським, В.Софроніцьким, С.Фейнбергом, Б.Яворським, та ін., які відстоювали

принципи виразної гри, бездоганної технічної майстерності, глибокого проникнення в суть музичного твору та його стилістичні особливості.

Формування слухо-моторних уявлень, як провідного компонента спеціальних здібностей учнів-піаністів також розглядається в працях фахівців в галузі теорії і методики піанізму: О. Алексєєва, А. Батуєва, Л. Баренбойма, Т. Беркман, А. Бірмак, Й. Гата, Л. Гінзбурга, М. Маккінон, К. Мартінсена, Б. Міліча, І. Рябова, Г. Прокофєва, С. Савшинського, М. Фейгіна, Г. Ципіна, В. Шульгіної, О. Щапова та інших, які довели необхідність музично-слухового виховання учнів в процесі виконавства.

Результати музично-психологічних та музикознавчих пошуків науковців Б. Асаф'єва, Л. Мазеля, В. Медушевського, О. Мелік-Пашаєва, Є. Назайкінського, С. Науменко, Г. Тарасова, Б. Теплова, В. Цуккермана та ін. свідчать, що формувати музичність можна у абсолютної більшості дітей. В процесі музичного навчання виникають реальні можливості для розвитку спеціальних здібностей, що сприяє вихованню музичної культури учнів. Цими вченими було розкрито механізми впливу музики на дітей в залежності від досвіду та психічної організації, а також визначено фактори реорганізації музичної освіти з позицій розвиваючого навчання.

У дослідженнях педагогів Г. Астахової, Л. Баренбойма, Т. Беркман, Н. Брянської, Н. Гузій, О. Лобової, Н. Миронової, Л. Остож'євої, К. Самоядіної, І. Степанова, О. Щолокової з проблем музично-естетичного виховання учнів підкреслюється важливе значення гармонійного, всебічного музичного розвитку школярів, необхідність оволодіння піаністичними прийомами у зв'язку з конкретними художніми завданнями. Дослідники вважають, що ефективність музичного виховання та навчання досягається за умов використання комплексу педагогічних засобів впливу, що розвивають музично-естетичне сприйняття, а також музичні та рухові здібності у їх взаємозв'язку.

Однак, проблема формування слухо-моторних уявлень молодших школярів в процесі фортепіанного навчання не стала предметом спеціальних досліджень. Розрізненість фактів, суб'єктивність та локальність існуючих положень не дозволили структурно-цілісно вирішити цю проблему, хоча сучасна музична педагогіка зазначає, що саме слухо-моторні уявлення забезпечують високу результативність виконавської діяльності учнів (Л. Арчажнікова, Б. Міліч, В. Муцмахер, І. Рябов, С. Савшинський, Г. Ципін, Г. Холодковський).

Сучасний стан проблеми слухо-моторних уявлень загострюється наявністю суперечностей між процесом музично-творчого становлення особистості і системою авторитарних впливів, що переважає нині в початковому навчанні музичних шкіл; потребами індивідуального розвитку і масовим характером музичного навчання; необхідністю

враховувати інтереси учнів і відсутністю педагогічних технологій, спрямованих на формування їх музичного досвіду. Вирішити виокремлені проблеми можливо на основі розвитку слухо-моторних уявлень учнів як умови активізації фортепіанного навчання.

Принциповою особливістю даного дослідження є те, що в ході вивчення проблеми формування слухо-моторних уявлень учнів увагу було сконцентровано на музично-слуховому самоконтролі в процесі фортепіанного навчання та методах його активізації. Отже, соціальна і педагогічна значущість даної проблеми, її недостатня теоретична і методична розробленість зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: "Методичні засади розвитку слухо-моторних уявлень молодших школярів у процесі музичного навчання".

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана відповідно до основних напрямків наукових досліджень, передбачених у планах наукової роботи кафедри методики музичного виховання, співу та хорового диригування Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка, що складає частину наукового напрямку "Сучасна українська музична культура: пошуки, здобутки, перспективи" в аспекті методичних засад розвитку слухо-моторних уявлень молодших школярів в процесі музичного навчання (протокол № 6 від 21. 02. 2001р.).

Об'єкт дослідження - процес навчання молодших школярів в класі фортепіано дитячої музичної школи.

Предмет дослідження - формування слухо-моторних уявлень молодших школярів в умовах навчання гри на фортепіано.

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити методику формування слухо-моторних уявлень учнів молодших класів в умовах навчально-виховного процесу дитячих музичних шкіл.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що слухо-моторні уявлення можуть успішно розвиватися, якщо в основі цього процесу лежить поетапне формування виконавських дій, активізація яких може здійснюватись за умов спеціальних педагогічних впливів на:

- постійне збагачення слухових уявлень учнів;
- перетворення цих уявлень у яскраві, чіткі, художньо-змістові музичні уявлення;
- формування вміння усвідомлено знаходити рухи, які відповідають музичним завданням;
- удосконалення музично-слухового самоконтролю.

Відповідно до мети і гіпотези дослідження були поставлені такі **завдання:**

- вивчити і узагальнити стан проблеми щодо розвитку слухо-моторних

- уявлень в сучасній науково-методичній літературі;
- визначити сутність і структуру слухо-моторних уявлень молодших школярів в процесі музичного навчання;
  - визначити критерії та рівні сформованості слухо-моторних уявлень юних піаністів у ході музичного виконавства;
  - науково обґрунтувати та експериментально перевірити методіку поетапного формування слухо-моторних уявлень молодших школярів в процесі музичного навчання.

Методологічну та теоретичну основу дослідження становили концептуальні положення сучасної філософської, психологічної та педагогічної науки про гармонізацію та гуманізацію освіти, про сутність мистецтва як специфічної форми суспільної свідомості та його значення у духовному розвитку людини, про керівний характер процесів навчання та індивідуальні особливості молодших школярів (Л.С.Виготський, А.К.Маркова, Л.М.Першинова, Т.І.Шамова, Г.П.Щедровицький, П.Н.Якобсон), праці педагогів-музикантів, пов'язані з даною проблемою (О.Д.Алексеев, Л.А.Баренбойм, Г.Коган, Г.Прокоф'єв, І.Рябов, С.С.Савшинский, Г.М.Ципін та ін.).

Методи дослідження: теоретичні - аналіз філософської, психолого-педагогічної та мистецтвознавчої літератури з проблеми дослідження; вивчення передового педагогічного досвіду, аналіз програм, навчальних планів роботи дитячих музичних шкіл; емпіричні – анкетування, бесіди, інтерв'ю, цілеспрямовані педагогічні спостереження навчально-виховного процесу, створення спеціальних діагностичних ситуацій, констатуючий, формуючий та контрольний експерименти з наступною якісною обробкою результатів дослідження.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується методологічним обґрунтуванням вихідних позицій; використанням комплексу взаємодоповнюючих методів у відповідності до предмету і завдань дослідження, опорою на принципи об'єктивності та систематичності; підтверджується даними експерименту, впровадженням його наслідків у практику.

Наукова новизна роботи полягає:

- в уточненні поняття "слухо-моторні уявлення" та розкритті змісту його структурних компонентів, рівнів розвитку і предметної спрямованості;
- в обґрунтуванні методичних засад, репрезентації інваріантної моделі процесу фортепіанного навчання початківців;
- створенні комплексної методики розвитку слухо-моторних уявлень молодших школярів, необхідних для музично-виконавської діяльності, в основу якої покладено принцип поетапного засвоєння виконавських дій.

Практичне значення отриманих результатів полягає у розробці методичних рекомендацій до поетапного розвитку виконавських дій

молодших школярів на основі формування їх слухо-моторних уявлень, виявленні шляхів і засобів активізації музичного самоконтролю учнів, визначенні умов організації фортепіанного навчання у початкових класах музичних шкіл. Матеріали дослідження можуть бути використаними у навчально-виховному процесі різних музичних закладів в ході навчання гри на музичних інструментах, а також в середніх і вищих педагогічних навчальних закладах I-IV рівня акредитації як навчальний матеріал до відповідних тем курсу “Методика викладання гри на музичних інструментах”. Матеріали констатуючого і формуючого експерименту стануть у нагоді під час створення програм і методичних посібників для дитячих музичних шкіл.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася протягом 8 років на базі дитячої музичної школи с. Біловоди Роменського району Сумської області та філії цієї школи в с.Перекопівка Роменського району Сумської області, дитячої музичної студії при будинку вчителів м.Ромни Сумської області. Експериментом було охоплено 300 учнів.

Організація дослідження. Дослідження здійснювалось протягом 1993-2001 років у чотири етапи.

На першому етапі (1993-1995) було проаналізовано стан проблеми в теорії та практиці роботи закладів музичної освіти, визначено мету, завдання дослідження та основні його напрямки, розроблено програму і методику експерименту.

На другому етапі (1995-1998) відповідно до завдань дослідження було підготовлено матеріали для діагностуючих зрізів щодо слухових і моторних здібностей учнів; проведено констатуючий експеримент; розроблено експериментальні матеріали для формуючого експерименту.

На третьому етапі (1998-2000) здійснено експериментальну перевірку методики формування слухо-моторних уявлень молодших школярів в процесі фортепіанного навчання, здійснено контроль за ходом формуючого експерименту в процесі цілеспрямованих спостережень за допомогою проміжних зрізів у контрольній та експериментальній групах.

На четвертому етапі (2001р.) – проведено обробку здобутих даних, їх аналіз та узагальнення, оформлено висновки.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Положення й висновки дисертації обговорювалися і здобули позитивну оцінку на: Всеукраїнських науково-практичних конференціях (Суми, 1996, Суми, 2001), виступах на фахових методичних семінарах; засіданнях кафедри методики музичного виховання співів та хорового диригування (1999 –2002 рр.) Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка.

Результати дослідження впроваджувались у навчально-виховному процесі

ДМШ с. Біловоди Роменського району Сумської обл. (довідка №48 від 01.03.2002 р.), в дитячій музичній студії при будинку вчителів м. Ромни (довідка №84 від 01.03.2002 р.).

Публікації. Основні результати дослідження відображено у 8 одноосібних публікаціях автора, з яких 5 статей у провідних наукових фахових виданнях.

Структура Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних літературних джерел та 3 додатків на 14 сторінках. Повний обсяг дисертації – 209 сторінок, з них 170 сторінок основного тексту. Робота містить 7 схем, 9 таблиць, 7 діаграм.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** подано актуальність проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання та гіпотезу дослідження, охарактеризовано методи та етапи дослідно-експериментальної роботи, розкрито вірогідність, наукову новизну, теоретичну і практичну значущість одержаних результатів, вказано шляхи апробації та впровадження результатів дослідження.

У **першому розділі** "Теоретичні засади формування слухо-моторних уявлень у сфері музичного мистецтва" проаналізовано психологічні основи процесу формування слухо-моторних уявлень; з'ясовано філософські та прикладні аспекти цього феномена, розроблено модель формування у молодших школярів слухо-моторних уявлень в процесі фортепіанного навчання.

У ході вивчення психолого-педагогічної літератури зроблено висновок про те, що еволюція поняття "слухо-моторні уявлення" пов'язана з розробкою методики навчання гри на фортепіано і спрямуванням її на виховання різнобічного і творчо мислячого музиканта (Ф.Бузоні, Г.Бюлов, М.Варро, І.Гуммель, І.Гофман, Т.Лешетицький, К.Мартінсен, Т.Маттей, Б.Циглер та інші). Теоретичні передумови проблеми містяться в положеннях видатних вітчизняних педагогів в галузі теорії і методики піанізму (Г.Беклемішев, Ф.Блюменфельд, М.Домбровський, К.Михайлов, Г.Нейгауз, В.Пухальський, І.Турчинський, Б.Яворський), які відстоювали принципи виразної гри, опори на музично-слуховий досвід, глибокого проникнення в суть музичного твору та його стилістичні особливості. В ракурсі дослідження визначено головні риси, що були притаманні педагогічним поглядам цих музикантів: надання виключного значення роботі над звуком, різноманітні підходи до опрацювання технічних прийомів виконання, формування в учнів слухового самоконтролю.

З метою створення ефективної методики формування слухо-моторних уявлень учнів в дисертації здійснено аналіз поняття "музичний слух" (Л.Баренбойм, Б.Міліч, Я.Мільштейн, С.Науменко, Г.Ципін, О.Щапов),

показано, що він має складну структуру і розвивається в усіх видах музичної діяльності. Разом з тим, для оптимізації фортепіанного навчання, поруч з комплексом слухових здібностей, суттєве значення мають музично-рухові здібності, які включають такі компоненти: координація, гнучкість, просторова точність, управління швидкістю і силою рухів. Автори підкреслюють, що слухова обдарованість піаніста завжди індивідуальна і не гарантує високого рівня віртуозності. Вони довели, що міра і ступінь стомлення на музичних заняттях знаходиться у прямій залежності від слухових зусиль, витрачених учнем, і лише в другу чергу – від зусиль фізичного порядку. У зв'язку з цим виділяються три групи причин, що гальмують слуховий розвиток учнів в процесі фортепіанного навчання:

- а) невизначеність конкретних дидактичних аспектів цієї проблеми;
- б) недостатня розробленість теорії і методики розвитку слуху в учнів-піаністів;
- в) необхідність формування рухо-моторних навичок у ході розучування музичного твору.

На думку вчених, формування слухо-моторних уявлень на основі самоконтролю учнів повинно стати першочерговою метою педагога-піаніста, яка визначає стратегію і тактику, зміст і методику його роботи.

Відповідно до цих положень у роботі розглядаються три основні види музично-виконавських (слухо-моторних) уявлень, а саме: уявлення конкретної звукової фактури (ладо-мелодичні, ритмічні, гармонічні), уявлення асоціативні (ідейно-емоційно-образні) та “технічні” (моторні).

Формування першого виду уявлень здійснюється на основі музичного сприйняття. Розвиток виконавських навичок може успішно здійснюватись лише в тому випадку, коли у виконавця своєчасно формуються уявлення конкретної звукової фактури. Враховуючи, що ці уявлення мають складну структуру, в дисертації докладно розглянуто її окремі компоненти. Відзначено, що для процесу сприймання і відтворення музики важливим є розвиток усіх компонентів музичного слуху, що проявляється в здатності чути виразність та яскравість музично-акустичних явищ й сприймати їх як музичні образи з їх емоційним станом і характером.

Другий вид музично-виконавських уявлень виходить за межі чисто звукових феноменів. Такі уявлення називають “позазвуковими” або асоціативними. Вони виникають під час реального або внутрішнього сприйняття, а також відтворення музики. Серед них особливу групу утворюють емоційно-асоціативні уявлення, що виникають як безпосередня реакція на конкретний емоційний образ. Емоційні уявлення, збагачені знаннями, стають глибокими і змістовними.

Третій вид уявлень – моторний або технічний виникає в процесі

“озвучення” твору. Для його функціонування необхідний цілий арсенал виконавських знань, навичок та вмінь. Технічні і слухові уявлення знаходяться у тісному взаємозв'язку.

У дисертації на основі існуючих психолого-педагогічних досліджень (Л.Арчажнікова, Т.Беркман, Г.Куліков, Б.Теплов) доведено, що слухо-моторні уявлення у своєму становленні проходять певні етапи, які слід передбачати і завчасно планувати з урахуванням послідовності і особливостей кожного з них.

На першому етапі здійснюється формування первинних емоційних уявлень, коли створюються загальні враження від музичного твору на рівні чуттєвого сприймання. Результатом даного етапу є вироблення вміння подумки, без інструменту, внутрішнім слухом “програвати” твір, або його уривки, що дає можливість охопити основні контури твору, відчутти внутрішні закономірності його будови.

На другому етапі первинні емоційні уявлення включаються в процеси аналізу і синтезу, в результаті чого вони частково або повністю змінюються. До них додаються конкретно-музичні уявлення, які виражають специфіку музично-виконавської діяльності, а саме: інтонування, слухові і м'язові відчуття (відчуття координації), динамічна напруга, усвідомлення гармонійних співвідношень, темброва забарвленість, виражальні можливості педалі фортепіано, відчуття музичного руху тощо. Цей етап роботи найбільше піддається свідомому впливу, контролю і плануванню.

Третій етап характеризується виникненням цілісного образно-художнього музичного уявлення, провідним елементом якого є збагачена й розвинута емоційна уява. На цьому етапі чуттєве начало і раціонально усвідомлені ігрові прийоми об'єднуються, створюючи загальний “емоційний потік”. Таким чином, маючи виражену специфіку, три етапи виконавського втілення музики характеризуються процесуальністю та послідовністю.

В роботі підкреслюється, що на якість музичної підготовки учнів-піаністів впливає фактор узагальнення, сутність якого полягає в тому, щоб навчити школярів сприймати і виконувати музику, виділяючи в ній риси, які повторюються; поєднувати свої естетичні враження та виконавський досвід і тим самим набути “концентровані” знання про музичне виконавство та оволодіти ключовими елементами його технології. Успішність такої діяльності значною мірою залежить від рівня розвитку вольових властивостей учнів, серед яких виділяються цілеспрямованість, наполегливість та увага.

Представлений процес відбувається за таких педагогічних умов: створення позитивної емоційної атмосфери навчання, яка сприяє осмисленню почуттів у їх різноманітності (здивування, очікування, гордість за власні успіхи, радість пізнання, захоплення процесом

діяльності); спрямованість учнів на напружену слухову діяльність, котра сприяє пошуку і веде до нових відкриттів; всебічний розвиток вольових якостей, які проявляються у намаганні довести розпочату справу до кінця, прагненні завершити діяльність успішними результатами.

Теоретичне осмислення даної проблеми дозволило зробити висновок, що слухо-моторні уявлення – це інтегрована єдність музично-слухових і рухових образів, здатних змінюватись й удосконалюватись в процесі музичної діяльності. Їх активізація здійснюється за умов спеціальних педагогічних впливів, а саме: постійного збагачення слухових уявлень учнів; перетворення цих уявлень у яскраві, чіткі, художньо-змістові музичні образи; формування вміння усвідомлено й довільно знаходити рухи, які відповідають образному змісту твору.

На підставі цих положень було обґрунтовано структуру слухо-моторних уявлень учнів, яка включає такі компоненти: *слухові образи, рухові навички, емоційні реакції, творча самостійність*. Кожен з визначених компонентів має змістові характеристики, а в цілому вони взаємодіють між собою і стають рушієм музичного розвитку учнів.

Яскравість слухових образів характеризується точністю та швидкістю слухових реакцій, вмінням орієнтуватися на клавіатурі, відчуттям цілого в процесі виконання. Сформованість рухових навичок визначена згідно таких показників: координація і гнучкість рухів, здатність до довільного розслаблення м'язів рук, управління швидкістю, силою і просторовою точністю рухів. Розвиненість емоційних реакцій передбачає прояв емоційного відгуку на музику від окремих співзвуч до цілих музичних творів, відчуття характеру музики, наявність естетичного задоволення від її виконання. Творча самостійність демонструє ініціативність у роботі, оригінальність виконавської інтерпретації, здатність до слухового самоконтролю.

Система формування слухо-моторних уявлень учнів розкривається у змістовному (внутрішньому) і операційно-процесуальному (зовнішньому) планах, які складають інтегративну єдність усіх компонентів. Розвиток слухо-моторних уявлень може здійснюватись в процесі спеціально організованої роботи, що передбачає виконання учнями цілеспрямованих завдань в процесі виконавської діяльності. У зв'язку з цим в дисертації здійснено поділ розроблених завдань за трьома типами.

До першого типу відносяться завдання, які націлені на розвиток окремих слухових образів, прояв емоційної реакції на характер музичного твору, формування необхідних рухових умінь і навичок; до другого типу належать завдання, які орієнтовані на поєднання слухових та моторних уявлень і відтворення набутих навичок у цілісному виконавському процесі. Роль цих завдань полягає в удосконаленні прийомів звуковидобування та рухових навичок, розвитку артистичних якостей

учнів; до третього типу відносяться завдання, спрямовані на адекватне сприймання власного виконання та коригування звукового результату. Метою цього типу завдань є розвиток вміння оцінювати виконавські дії.

Відповідна робота передбачає використання спеціальних методів, які поділяються на чотири групи: першу групу представляють методи, що застосовуються для розвитку музичного слуху та його активного залучення до процесу виконавської діяльності; до другої групи відносяться методи націлені на формування спеціальних рухових навичок, необхідних у виконавській діяльності; до третьої групи належать аналітичні методи; четверта група – це творчо-пошукові методи, спрямовані на полегшення самостійного опанування нотного тексту, виявлення доцільних і раціональних виконавських рухів. Представлені методи спрямовані на всебічний розвиток слухо-моторних уявлень учнів як головного чинника їх музично-естетичного розвитку.

Розробка методичної моделі розвитку слухо-моторних уявлень учнів в умовах фортепіанного навчання передбачала також доцільний вибір музичного матеріалу, включення у заняття творчих вправ, залучення учнів до постійної концертної діяльності, а також відвідування різноманітних концертів і музичних вистав. Вона стала вихідною для вивчення стану розвитку слухо-моторних уявлень учнів дитячих музичних шкіл та педагогічної корекції процесу їх формування.

У **другому розділі** "Експериментальне дослідження ефективності формування слухо-моторних уявлень на початковому етапі навчання" констатується сучасний стан визначеної проблеми у практиці роботи дитячих музичних шкіл, розкрито перебіг експериментальної роботи, висвітлено результати констатуючого і формуючого експериментів.

Констатуючий етап експериментальної роботи було спрямовано на виявлення рівнів розвитку слухо-моторних уявлень молодших школярів і визначення залежності даного процесу від практики роботи дитячих музичних шкіл. В основу діагностики було покладено принцип варіабельності, який передбачає можливість модифікації слухо-моторних уявлень відповідно до завдань їх застосування у визначеному віковому діапазоні. Тому враховувались не тільки загальні ознаки прояву слухо-моторних уявлень обдарованих учнів, представлені в працях Л.Баренбойма, Б.Міліча, С.Савшинського, Г.Ципіна, а й характеристики слухо-моторних уявлень звичайних школярів, надані педагогами-експертами.

Констатуючий експеримент проводився у двох напрямках. Перший напрямок передбачав вивчення педагогічного досвіду формування у молодших школярів слухо-моторних уявлень. Аналіз педагогічної документації, результати індивідуальних бесід з викладачами засвідчили, що в сучасних умовах проблема формування слухо-моторних якостей

учнів дитячих музичних шкіл стоїть надзвичайно гостро. Це зумовлено намаганням залучати до навчання дітей з різними музичними здібностями, відсутністю методичної літератури з питань розвитку слухо-моторних якостей учнів, недостатнім орієнтуванням педагогів при визначенні основних цілей та завдань музичного навчання і виховання школярів.

В межах другого напрямку визначався рівень сформованості слухо-моторних уявлень кожної дитини. З цією метою використовувались різні діагностичні методи: анкетування і бесіди з вчителями і батьками учнів дитячих музичних шкіл, діагностичні завдання, рейтинг, спостереження, узагальнення характеристик.

З метою встановлення рівнів сформованості слухо-моторних уявлень було визначено їх критеріальні характеристики, а саме: точність і швидкість слухових реакцій, вміння орієнтуватися на клавіатурі, відчуття цілого в процесі виконання; координація і гнучкість рухів, здатність до довільного розслаблення м'язів рук, управління швидкістю, силою і просторовою точністю рухів; прояв емоційного відгуку на співзвуччя або твори, відчуття характеру музики, естетичне задоволення від виконання; ініціативність у роботі, оригінальність інтерпретації, здатність до слухового самоконтролю.

В результаті спостережень за навчальною діяльністю учнів відповідно визначених критеріїв було виділено чотири рівні сформованості слухо-моторних уявлень: високий, достатній, середній, низький. Їх діагностування проводилось у різних експериментальних умовах (навчальних заняттях, іспитах, академічних і відкритих концертах) із застосуванням методу рейтингу за восьмибальною системою. В його межах кожному з рівнів надавались цифрові значення та певні характеристики.

Дані, одержані в результаті виступів учнів у іспитах і концертах засвідчили, що більшість з них (57,8 %) належить до середнього рівня сформованості слухо-моторних уявлень (3-4 бали). В іншій частині учнів було зафіксовано такі результати: 10,6 % учнів мали високий рівень слухо-моторних уявлень (7-8 балів); достатній рівень – 18,2 % учнів (5-6 балів) і низький рівень – 13,4% учнів (1-2 бали).

Проведення дослідження в процесі навчальних занять дозволило встановити стан сформованості кожного компоненту слухо-моторних уявлень учнів. Здійснювалось це методами експертних оцінок педагогів і діагностичних завдань.

В результаті констатуючого експерименту було встановлено, що слухо-моторні уявлення учнів дитячих музичних шкіл по-різному проявляються у виконавській діяльності. Основні недоліки пов'язуються з недостатньою сформованістю слухових образів (низький рівень – 28,6%;

середній – 68,4) творчої самостійності (низький рівень – 26,4 %; середній – 44,3 %). Інші компоненти – рухові навички та емоційні реакції - мали переважно середній і достатній рівні сформованості.

Кількісний та якісний аналіз матеріалів дав змогу зробити висновок, що у більшості учнів дитячих музичних шкіл переважає середній рівень сформованості слухо-моторних уявлень (53,6 %). Для них характерними були невисока точність сприймання слухових образів, слабе орієнтування на клавіатурі, майже повна відсутність відчуття цілісного в процесі виконання музичних творів. Ці респонденти виявили нездатність координувати рухи, управляти їх швидкістю і силою, довільним розслабленням м'язів рук. Вони також показали недостатню розвиненість емоційних реакцій, що виявилось у байдужому ставленні до свого виконання, індиферентному відношенні до характеру музичного твору. Крім того, ці учні майже не проявляли ініціативності у своїй роботі і не намагались за допомогою власного слухового самоконтролю покращити своє виконання.

Респонденти достатнього рівня сформованості слухо-моторних уявлень (19,7 %) характеризуються досить високою точністю слухових реакцій. Вони розуміють особливості виконання музичного твору, але не вміють співставити своє виконання з внутрішніми уявленнями і тим самим реалізувати художній задум. Ці учні досить виразно інтонують і в цілому володіють виконавськими навичками, необхідними для музикування. Вони досить ініціативні на уроках і здатні самостійно опанувати музичний матеріал з незначною допомогою педагога, певною мірою коригують своє виконання і оцінюють результат виконавської діяльності. Учні з високим рівнем сформованості слухо-моторних уявлень (7,5 %) виявили вміння яскраво й образно відтворювати музичний матеріал, відчувати цілісність форми музичного твору. Вони здатні досить точно і артистично передати композиторський задум, проявляють інтерес до різних видів виконавської діяльності.

Низький рівень сформованості слухо-моторних уявлень було зафіксовано у 19,4 % учнів, яким властива майже повна відсутність слухових навичок, нездатність виконати музичний твір без суттєвих помилок. Вони не проявляли емоційних реакцій в процесі виконання та ініціативність у різних видах музичної діяльності; такі учні вимагали постійної допомоги педагога і вміли працювати тільки за зразком.

Результати констатуючого етапу експериментального дослідження дозволили визначити педагогічні проблеми, що потребують вирішення, а саме: формування в учнів усвідомленого сприйняття музичних творів, розвиток емоційно-чуттєвої сфери, творчо-пошукової музичної діяльності; активізація різнобічного впливу музичного мистецтва на особистість учня, що забезпечить продуктивну динаміку особистісного

досвіду музично-виконавської діяльності школярів; визначення труднощів, які існують в музично-виконавській практиці та вимагають вирішення в процесі музичного навчання.

Недостатня сформованість слухо-моторних уявлень учнів зумовлена зовнішніми та внутрішніми факторами. До зовнішніх факторів належать: незабезпеченість навчальних закладів нотним матеріалом і методичними розробками щодо вивчення навчального репертуару; майже повна відсутність технічних засобів забезпечення навчально-виховного процесу; невідповідність існуючих навчальних програм реальному попиту учнів на музичне навчання. Внутрішні фактори зумовлюються: недостатністю інформації в галузі застосування нових музичних технологій; невідповідністю особистих музичних інтересів учнів запропонованим їм музичним творам.

Подолання визначених недоліків значною мірою залежить від розробки і впровадження спеціальної методики розвитку слухо-моторних уявлень учнів протягом всього періоду навчання у дитячій музичній школі. Її інтелектуальна складова виявляється у глибині та усвідомленості загальних музичних знань, сформованості рухових навичок і прийомів звуковилучення, виразності і яскравості відтворення музичних творів. Саме слухо-моторні уявлення мають забезпечити оволодіння інтонаційною мовою музичного мистецтва, розуміння художнього образу в єдності його змісту і форми.

Програма формуючого етапу експериментальної роботи вбирала в себе конкретні завдання, які були спрямовані на розвиток і формування змістових характеристик умовно виділених структурних компонентів слухо-моторних уявлень учнів. Втілення методичної моделі розвитку цих якостей у навчальний процес відбувалось шляхом поетапного впровадження різних форм і методів роботи. Разом з тим, пам'ятаючи про необхідність розвитку слухо-моторних уявлень, ми намагались уникнути критичних моментів розчарування та небажання навчатись в музичній школі.

Планування роботи з кожним учнем будувалось на всебічному вивченні педагогом рівня його слухо-моторних здібностей, вольових властивостей, а також аналізу виконавської діяльності. Все це знаходило відображення у характеристиках, які складались на кінець навчального року. Кожна характеристика містила дані про музично-ігрові здібності, загальний розвиток дитини (емоційність, швидкість реакцій), ставлення до музики і до музичних занять як мистецтва, вміння працювати самостійно і грамотно, швидкість засвоєння музичних творів, успіхи на кінець навчального року, недоліки у формуванні визначених якостей та шляхи їх подолання.

Основні завдання дослідно-експериментальної роботи включали:

встановлення послідовності формування слухо-моторних уявлень учнів, аналіз ефективності розробленої методичної моделі в умовах її впровадження, обґрунтування змін у рівнях сформованості слухо-моторних уявлень юних піаністів, одержання вірогідних результатів та остаточні висновки.

Засобами педагогічного впливу були: формуючі завдання трьох типів; спеціальні вправи творчого спрямування; диференційований вибір навчального репертуару; аналіз виконавських досягнень учнів; фіксація відповідних характеристик піаністичного розвитку учнів наприкінці кожного півріччя; творчі заняття (рольові педагогічні ігри типу: педагог-учень, учень-педагог); публічна виконавська діяльність учнів; класні прослуховування та обговорення виконавських програм.

Розвиток слухо-моторних уявлень учнів здійснювався такими методами: слухова дедукція (за В. Цуккерманом); зв'язок піаністичних рухів з наочною образністю “контурних” замальовок мелодійних ліній; включення до фортепіанної гри елементів проспівування та диригування; спрямування вольових зусиль на управління швидкістю, силою та просторовою точністю рухів; аналіз художнього змісту твору, самостійне опанування нотного тексту, творчо-пошукове виявлення доцільних і раціональних виконавських рухів.

Згідно принципу поступовості, формування слухо-моторних уявлень учнів проводилось у чотири етапи (підготовчий і три основних), кожний з яких характеризувався певними особливостями та необхідними засобами педагогічного впливу. Це дозволило досягти високої якості при мінімальній витраті сил і часу.

В межах підготовчого етапу у експериментальній і контрольній групах був проведений перший діагностичний зріз учнів, який дозволив встановити вихідні рівні сформованості слухо-моторних уявлень школярів. Він проводився шляхом виконання діагностичних завдань, а також анкетування педагогів та рейтингової оцінки за визначеними критеріями і показниками. Аналіз отриманих даних не виявив помітних якісних відмінностей у стані слухової і рухової сфер і констатував незадовільний творчий виконавський потенціал досліджуваних. Результати проведеного дослідження показали необхідність варіативного поєднання різних методів навчання з метою активізації інтелектуальної пошукової діяльності учнів.

Мета першого етапу формуючого експерименту полягала у розвитку слухової активності і емоційно-чуттєвої сфери учнів, розкритті їх механізму і засобів. У взаємодії педагога з учнем використовувались вправи творчого спрямування, формуючі завдання першого і другого типу, підбір і транспонування знайомих мелодій за слухом, комплекс спеціальних прийомів (беззвучна гра на клавіатурі інструменту,

виконання п'єс навчального репертуару у помірному темпі з установкою на попереднє прослуховування кожної музичної фрази; прослуховування музичного твору у виконанні педагога або у запису при одночасному прочитанні відповідного нотного тексту).

На другому етапі здійснювалась активізація репродуктивного слухового пошуку учнів. Це проявлялося у їх спонуканні до чіткого відтворення, диференціації і послідовної конкретизації своїх уявлень під час відбору виразних засобів для виконання творів.

На третьому, заключному етапі було поставлене завдання активізувати продуктивний слуховий пошук шляхом збудження різноманітних асоціативних зв'язків і стимулювання комбінаційної діяльності. Він проявлявся через цілеспрямовану трансформацію внутрішньо-слухових образів, їх втілення та свідоме коригування звукового результату відповідно до художніх завдань музичного твору. Методика роботи включала узгодження різних прийомів внутрішньо-слухової роботи з виконавською концепцією.

Порівняльний аналіз підготовчого і заключного етапу формуючого експерименту показав якісне зростання рівня всіх компонентів слухо-моторних уявлень учнів. Було встановлено, що на їх формування впливають як об'єктивні так і суб'єктивні чинники, а саме: зміст навчального репертуару для розвитку уявлень цього типу; функціональний зміст музичної діяльності: форми, методи і засоби її організації; потреба дитини у самоствердженні і самореалізації. Отримані дані представлено в таблиці.

Таблиця 1

Динаміка розвитку слухо-моторних уявлень учнів (%)

Рівні	Експериментальна група		Контрольна група	
	Підготовчий етап	Заключний етап	Підготовчий етап	Заключний етап
Високий	8,3	35,4	10,4	14,6
Достатній	16,7	38,6	14,4	29,2
Середній	41,7	20,6	46,0	41,6
Низький	33,3	5,4	29,2	14,6

На основі аналізу показників зроблено висновок про значне підвищення загального рівня сформованості слухо-моторних уявлень. Різниця в сумі балів на користь експериментальної групи переконує в доцільності використання розробленої методики, яка значною мірою сприяє розвитку музично-слухових образів і емоційно-чуттєвої сфери учнів, формуванню виконавських якостей і творчих здібностей, а тому й слухо-моторних уявлень як необхідної складової підвищення виконавської майстерності

юних піаністів.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і практичне вирішення проблеми музичного розвитку учнів дитячих музичних шкіл, що виявляється у педагогічному обґрунтуванні змісту і структури слухо-моторних уявлень, встановленні критеріїв та рівнів їх розвитку в процесі виконавської діяльності та визначенні умов організації навчання у фортепіанному класі. Результати проведеного дослідження свідчать про виконання поставлених завдань, на підставі чого сформульовано такі висновки:

1. Актуалізація слухо-моторних уявлень учнів дитячих музичних шкіл є одним із важливих напрямків педагогічної теорії і практики, де органічно взаємодіють пошук нових технологій навчання та інноваційної методики, зорієнтованої на музичний розвиток учнів.
2. Вивчення існуючого стану музичної освіти й виховання учнів дитячих музичних шкіл та його зіставлення з сучасними вимогами дали змогу визначити, що у практиці навчання є можливість урізноманітнити зміст, структуру і методику навчальних занять, відбираючи те, що відповідає завданням сучасного музичного розвитку дітей. Якісно новий зміст таких занять передбачає розвиток слухо-моторних уявлень як провідного чинника спеціальних музичних здібностей в процесі виконавської діяльності. Здатність до слухо-моторних уявлень є важливою якістю музиканта-виконавця і на рівні початкової освіти стає фундаментом художньої інтерпретації музичного твору, оскільки формування виконавської концепції вимагає різноманітних слухо-моторних уявлень і вільного управління їх елементами відповідно до образного змісту музики.
3. Слухо-моторні уявлення – це інтегративна єдність музично-слухових і рухових образів, здатних змінюватись і вдосконалюватись в процесі музичної діяльності. Виникаючи як елементарне слухове відображення, слухо-моторні уявлення проходять довгий шлях становлення і розвитку, протягом якого набувають виразності, точності, мобільності та пластичності. Вони включають такі компоненти: слухові образи, рухові навички, емоційні реакції, творча самостійність.
4. Цілеспрямоване формування слухо-моторних уявлень учнів ґрунтується на забезпеченні взаємозв'язку слухового розвитку і рухових навичок і передбачає спеціально організований навчальний процес, головною рисою якого стає педагогічне спрямування учнів до пошуку відповідності між слуховою та моторною діяльністю.
5. Критеріальними характеристиками слухо-моторних уявлень учнів в умовах фортепіанного навчання є змістові параметри визначених

компонентів, а саме: точність і швидкість слухових реакцій, вміння орієнтуватися на клавіатурі, відчуття цілого в процесі виконання; координація і гнучкість рухів, здатність до довільного розслаблення м'язів рук, управління швидкістю, силою і просторовою точністю рухів; прояв емоційного відгуку на співзвуччя або твори, відчуття характеру музики, естетичне задоволення від виконання; ініціативність у роботі, оригінальність інтерпретації, здатність до слухового самоконтролю. Відповідно до визначених компонентів та показників в учнів дитячих музичних шкіл було зафіксовано чотири рівні розвитку слухо-моторних уявлень: низький, середній, достатній, високий. Встановлено, що серед учнів переважає середній рівень досліджуваного феномена (53,6%).

6. В результаті дослідження з'ясовано, що методичними засадами забезпечення ефективності процесу розвитку слухо-моторних уявлень учнів — піаністів виступають: визначення для кожного учня початкового рівня слухо-моторних уявлень; визначення рівня його музичної активності, який підвищується після кожного етапу навчання; систематичне прогнозування музично-виконавської діяльності (з урахуванням можливостей учнів); планування близьких і далеких перспектив в удосконаленні музичної діяльності; підбір спеціального навчально-педагогічного і художнього репертуару.

7. Розроблена та експериментально перевірена методика є оптимальною для розвитку слухо-моторних уявлень учнів в процесі фортепіанного навчання. В її основу покладено взаємодію різних засобів педагогічного впливу: формуючі завдання трьох типів; вправи творчого спрямування; вибір навчального репертуару із спеціально відібраного репертуарного списку; аналіз виконавських досягнень учнів; фіксація надбань учнів у відповідних характеристиках наприкінці кожного півріччя; творчі заняття (рольові педагогічні ігри типу: педагог – учень, учень педагог); публічна виконавська діяльність учнів у академічних та відкритих концертах; класні прослуховування всіх учнів з обговоренням результатів виконання творів. Використання цих засобів здійснюється за допомогою відповідно згрупованих методів, а їх впровадження сприяє розвитку всіх компонентів слухо-моторних уявлень.

8. Проведене дослідження дозволило переконатися в тому, що процеси розвитку слухо-моторних уявлень учнів можуть здійснюватись лише за активною участю слухового самоконтролю на кожному етапі навчання; разом з тим ці уявлення є найкращим матеріалом для розвитку останнього. Важливе значення у їх формуванні належить таким особистісним якостям як мислення, воля і увага.

Отримані в ході експериментального дослідження дані щодо основних параметрів і показників сформованості слухо-моторних уявлень свідчать про якісні покращення виконавських можливостей учнів, що проявилось у

більш глибокому, повному і художньо-переконливому розкритті змісту виконаних музичних творів.

В цілому дослідження підтвердило, що запропонована методика сприяє удосконаленню навчального процесу, стає міцним підґрунтям художньо-повноцінного осягнення та інтерпретації музичних образів, суттєво розширюючи творчу самостійність школярів.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів визначеної проблеми. Подальшого дослідження вимагають питання формування слухо-моторних уявлень в психологічному аспекті, виявлення специфічних рис досліджуваного феномену у музично обдарованих учнів, розробки індивідуальних моделей особистісного самовизначення учнів до подальшого музичного навчання у різних закладах музичної освіти.

Основні положення дисертації відображено у таких публікаціях автора:

1. *Матковська М.В.* Творча самостійність учня в інтерпретації музичного твору // Педагогіка і психологія. – Київ: Пед. Думка, 1998. – №3. – С.138-143.
2. *Матковська М.В.* Психолого-педагогічні проблеми художньо-виконавського процесу гри на музичному інструменті // Теорія та методика навчання та виховання: Збірник наукових праць. – Харків: ХДПУ, 2000. – С. 147-151.
3. *Матковська М.В.* Підготовка вчителя музики до виконавської діяльності // Педагогічні науки: Збірник наукових праць. – Суми: СумДПУ, 2001. – С.111-118.
4. *Матковська М.В.* Виховання в учнів музично-ігрових навичок у процесі індивідуального фортепіанного навчання // Педагогічні науки: Збірник наукових праць. – Суми: СумДПУ, 2001. – С.374-380.
5. *Матковська М.В.* Особливості формування слухо-моторних уявлень учнів в процесі фортепіанного навчання // Теорія і методика мистецької освіти: Збірник наукових праць. – Київ, 2001. – С.277 – 283.
6. *Матковська М.В.* Комплексний розвиток слухо-моторних здібностей в процесі навчання гри на фортепіано // Педагогічні науки: Збірник наукових праць. – Суми, 1998. – С. 206-213.
7. *Самуйлова М.В.* Дитячі п'єси В.Косенка (педагогічний коментар) // Українська музична культура ХХ століття: пошуки, здобутки, перспективи: Збірник наукових праць. – Суми, 1996. – С. 55-59.
8. *Матковська М.В.* Психолого-педагогічні передумови навчання гри на музичному інструменті: Методичні вказівки. – Суми, 1998. – 27 с.

***Матковська М.В.* Методичні засади розвитку слухо-моторних уявлень молодших школярів у процесі музичного навчання. - Рукопис.**

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія і методика навчання музики і музичного виховання. – Київський національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. – Київ, 2002.

Дослідженням обґрунтовано концепцію розвитку слухо-моторних уявлень молодших школярів в навчально-виховному процесі дитячих музичних шкіл. Представлено матеріали експериментального вивчення процесу формування слухо-моторних уявлень учнів. Апробовано методику формування структурних компонентів слухо-моторних уявлень в умовах музичного виконавства. Визначено зміст організації навчально-виховного процесу для формування слухо-моторних уявлень на початковому етапі фортепіанного навчання. Доведено важливість одержаних результатів для подальшого розвитку музично-педагогічної теорії і практики.

Ключові слова: музично-виконавська діяльність, фортепіанне навчання, слухо-моторні уявлення, музично-слуховий самоконтроль.

Матковская М.В. Методические основы развития слухо-моторных представлений у младших школьников в процессе музыкального обучения. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения музыке и музыкального воспитания. – Киевский национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова. – Киев, 2002.

Диссертация посвящена одному из актуальных аспектов музыкальной педагогики – развитию слухо-моторных представлений младших школьников в учебно-воспитательном процессе детских музыкальных школ. Актуальность исследования обусловлена объективной необходимостью поиска методик фортепианного обучения в связи с массовым характером образования и приобщения к музыкально-исполнительской деятельности детей с разными музыкальными способностями.

Исследование основывается на научных взглядах отечественных и зарубежных психологов, педагогов, методистов, представителей фортепианного исполнительства, аналитическое изучение которых показало важность эффективного формирования слухо-моторных представлений на первоначальном этапе музыкального образования.

В диссертации раскрыта эволюция понятия “слухо-моторные представления”, выделены и педагогически обоснованы содержание и структура этих представлений, установлены критерии и уровни их развития в процессе исполнительской деятельности учеников. Теоретическое осмысление проблемы позволило сделать вывод, что слухо-моторные представления являются комплексом специальных

музыкальных качеств, способных изменяться и усовершенствоваться в музыкальной деятельности. На их развитие влияет фактор обобщения, сущность которого состоит в том, чтобы овладеть “концентрированными” знаниями о музыкальном исполнительстве и ключевыми элементами его технологии. Успешность формирования слухо-моторных представлений зависит от уровня развития волевых особенностей учеников, среди которых выделяются целенаправленность, настойчивость, внимание.

В соответствии с этими положениями в работе рассматриваются три основных вида музыкально-слуховых представлений: представления конкретной звуковой фактуры (ладо-метрические, ритмические, гармонические); ассоциативные (идейно-эмоционально-образные); “технические” (моторные). На основе существующих психолого-психологических исследований доказывается, что слухо-моторные представления в своем становлении проходят ряд этапов, которые следует предусматривать и своевременно планировать с учетом последовательности и особенностей каждого из них.

На основе данных положений была раскрыта структура слухо-моторных представлений, включающая такие компоненты: слуховые образы, двигательные навыки, эмоциональные реакции, творческая активность. Каждый из этих компонентов имеет содержательную характеристику, а в целом они взаимодействуют между собой и способствуют музыкальному развитию школьников.

Разработаны критериальные характеристики слухо-моторных представлений школьников в процессе музыкального обучения: точность и скорость слуховых реакций, умение ориентироваться на клавиатуре, ощущение “целого” в процессе исполнения; координация и пластичность музыкально-исполнительских движений, способность к произвольному расслаблению мышц рук, управление скоростью, силой и пространственной точностью движений; проявление эмоционального отклика на музыку, ощущение характера музыки, эстетическое наслаждение от исполнения, инициативность в работе, оригинальность интерпретации, способность к слуховому самоконтролю. Определены уровни развития слухо-моторных представлений у младших школьников: низкий, средний, нормальный и высокий.

Система формирования слухо-моторных представлений раскрывается в содержательном (внутреннем) и операционно-процессуальном (внешнем) планах, которые составляют интегративную целостность всех компонентов. Она предусматривает специально организованную работу, направленную на выполнение учениками целенаправленных заданий, которые охватывают целостную исполнительскую деятельность на протяжении четырех этапов работы.

В диссертации отражен процесс и результаты экспериментального

исследования; доказано и проверено, что разработанные критерии сформированности слухо-моторных представлений дают возможность корректировать и координировать процесс фортепианного обучения.

Методикой формирующего эксперимента предусматривалось создание специально организованной творческой учебной деятельности с помощью системы учебных и творческих заданий. Она включала задания трех типов, специальные упражнения творческой направленности, дифференцированный отбор учебного материала, анализ исполнительских достижений учеников, фиксацию характеристик их пианистического развития, публичную исполнительскую деятельность. Применение этих средств осуществлялось с помощью соответственно сгруппированных методов, а их внедрение способствовало развитию всех компонентов слухо-моторных представлений.

Результаты формирующего эксперимента доказали эффективность авторской методики развития слухо-моторных представлений учеников в процессе фортепианного обучения, которая направлена на: а) обогащение эмоционально-чувственной сферы и овладение интонационным языком музыкального искусства, понимание художественных образов в единстве содержания и формы; б) формирование системы игровых приемов, способствующих овладению полноценной исполнительской деятельностью.

Исследование показало, что предложенная методика способствует оптимизации учебного процесса, становится мощным стимулом художественного освоения музыкальных произведений и существенно расширяет творческую самостоятельность учеников.

Ключевые слова: музыкально-исполнительская деятельность, фортепианное обучение, слухо-моторные представления, музыкально-слуховой самоконтроль.

Matcovska M.V. Methodological Foundations of Auditory Activated Images Development of Junior Pupils in the Process of Musical Education.
– Hand script.

The thesis for the scientific degree of the candidate of pedagogical science in speciality 13.00.02 – theory and methodology of teaching music and musical education. – Dragomanov National Pedagogical University. – Kyiv, 2002.

The research presents the conception of auditory activated images development of junior pupils in the teaching process at musical schools for children. There is an experimental investigation of auditory activated images formation of pupils. Methodology of the development of structural components of auditory activated images has been introduced into practice in conditions of musical performance. The contents of teaching process organization for auditory activation images formation of elementary level of piano teaching has been

determined. The significance of the obtained results for further development of theory and practice of music has been proved.

Key words: musical performance, piano teaching, auditory activated images, musical self-control.